

УДК 81'373.232.1:001.4

Дзюба М. М.

ОСОБЛИВОСТІ ЕПОНІМІЧНИХ ТЕРМІНІВ-АБРЕВІАТУР

У статті здійснено спробу схарактеризувати епонімічні терміни-аббревіатури, простежити тенденції їх використання в сучасній українській науковій мові, визначити їхню специфіку.

Ключові слова: аббревіатури, аббревіація, епонімічні терміни, термінологія.

В статье сделана попытка охарактеризовать эпонимические термины-аббревиатуры, проследить тенденции их использования в современной украинской научной терминологии, определить их специфику.

Ключевые слова: аббревиатуры, аббревиация, эпонимические термины, терминология.

In the article it is made an attempt to describe eponymic terms-abbreviations, to trace the trends in the use of modern Ukrainian scientific terminology, to define their specific features.

It was found that among the terms containing eponyms there are abbreviations of all types: partial, initial and combined. From among the eponymic abbreviated words the initial abbreviations are the most common, being either independent linguistic units or components of terminological word-combinations. Partial and combined abbreviations are rare among the eponymic terms, indicating that they are not perspective.

It was established that eponymic terms-abbreviations represent several topical groups.

It is the eponymic part of a word-combination that is abbreviated and represented by a combination of three or more proper names-bulky and there fore unsuitable for writing, pronunciation and memorization. The analysis of translation terminology glossaries gives grounds to conclude that in the Ukrainian language the use of eponymic abbreviations is less widespread as compared to other European languages. The eponymic abbreviations in terminological systems are mostly translation loan words, and some of them retained phonetic and graphic form of donor language.

It was concluded that the increased use of eponymic abbreviations in recent decades has demonstrated the tendency towards the adaptability of verbose terminological word-combinations with eponymic components to modern fast and daunting scientific communication, which is inherent to terminologies in many languages.

Key words: abbreviations, abbreviating, eponymic terms, terminology.

Абревіація як лінгвістичний феномен в останні десятиліття все частіше привертає увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників, викликаючи низку суперечностей і справжніх мовних баталій (праці О. Земської, І. Індже, Н. Коломієць, Н. Клименко, О. Кубрякової, А. Нелюби, О. Стишова, О. Турчак, Г. Шаповалової, К. Kleszczowa та ін.). Розбіжності в поглядах стосуються переважно виявлення й визначення мовної природи цього явища, установлення класифікаційних ознак, місця з-поміж інших явищ із поглядом культури мови, доречності в мові.

Проте всі дослідники сходяться на думці, що скорочення в мові мають дві найзагальніші спільні ознаки: 1) виникли через бажання й намагання мовців зекономити (час, простір, енергетичні й графічні затрати), 2) мають генетичні повні відповідники – слово чи словосполучення.

Поява аббревіатур у науковій термінології зумовлена широким використанням у цій субмові словосполучень (нерідко багатоконпонентних), які здатні виражати надскладні явища сучасної науки, з одного боку, і потребою економії мовних засобів у зв'язку з прискоренням процесу наукової комунікації або незручністю в написанні й вимові громіздких конструкцій, з другого боку. Як зазначають дослідники, у спеціальній мові аббревіатури не є «ні точним, ні інверсійним відбиттям основного терміна. Вони, ймовірно, символи, натяки на поняття, відомі спеціалістам і, очевидно, зручні у використанні» [2, с. 48].

Тенденція до збільшення кількості аббревіатур в українській термінології особливо помітна в останні десятиліття й відповідає загальним напрямкам розвитку спеціальної лексики сучасних європейських мов [5, с. 144]. Наші дослідження дають підстави зробити висновок, що ця тенденція властива й спеціальним мовним одиницям із компонентами-епонімами. З огляду на це, питання про тенденції використання аббревіатур, утворених на основі епонімічних термінів, у сучасній українській науковій термінології, визначення специфіки їх використання в мові науки видається цікавим і актуальним.

Із-поміж термінів, до складу яких увіходять епоніми, наявні аббревіатури всіх типів (за поширеною в українській лінгвістиці класифікацією, часткові, ініціальні та комбіновані [1; 3 та ін.]). Ініціальні буквені (складаються з початкових букв термінологічного словосполучення) та ініціальні звукові (складаються з початкових звуків термінологічного словосполучення) аббревіатури використовують на позначення одиниць вимірювання, найменувань явищ, ефектів та їхніх видів і моделей у фізиці, наприклад, *бер* (біологічний еквівалент рентгена), *вар* (вольт-амперний реактив), *ВАХ* (вольт-амперна характеристика), *РД* (рентгенівська дифракція), *фер* (фізичний еквівалент рентгена), *ТТЛШ* (транзисторно-транзисторна логіка з діодами Шоткі), *ШПФ* (швидке перетворення Фур'є), на позначення методів діагностики в медицині, наприклад, *ДЕХОКГ* (доплерова ехокардіографія).

Ініціальні епонімічні аббревіатури в метамовах часто є компонентами термінів-словосполучень на позначення моделей (формули, операції, перетворення, рівняння, системи рівнянь, нерівності, логарифми, таблиці) та назв симптомів, синдромів, наприклад: *взаємодія РККІ-обмінна* (синонім – *взаємодія Рудермана–Кітеля–Касуя–Іосіди (фіз.)*), *модель БКШ* (синонім – *модель Бардіна–Купера–Шріффера (фіз.)*), *синдром ВПВ* (синонім – *синдром Вольфа–Паркінсона–Вайта (мед.)*), *метод (ланцюжок) ББГКІ* (синонім – *метод (ланцюжок) Боголюбова–Борна–Гріна–Кірквуда–Івона (матем.)*).

Як бачимо, аббревіації підлягає епонімічна частина словосполучень, представлена поєднанням трьох і більше власних назв – громіздких, а тому незручних для написання, вимови й запам'ятовування. У спеціальних текстах епонімічна частина таких одиниць іноді є синонімічним відповідником комбінованого епонімічного терміна (наприклад, *ББГКІ = метод (ланцюжок) ББГКІ*, *ВПВ = синдром ВПВ*). Ініціальна аббревіація найпоширеніша серед епонімічних термінів.

Комбіновані епонімічні аббревіатури в українській науковій термінології утворюють за кількома моделями: 1) поєднання усіченої основи слова-непоніма й повного епоніма, наприклад, *аком* (*акустичний ом*), *мехом* (*механічний ом*) – раніше вживані у фізиці назви одиниць вимірювання за зовнішньою аналогією з електротехнікою, які тепер замінені на двослівні термінологічні відповідники; 2) поєднання ініціальної епонімічної аббревіатури із загальногалузевим терміном, наприклад, *ГЛАГ-теорія* (синонім – *теорія надпровідності Гінзбурга–Ландау–Абрикосова–Горького*), *ВКБ-метод* (*метод Венцеля–Крамерса–Бріллюена*), *М-число* (*число Маха*) (фіз.). Як свідчить практика функціонування згаданих вище термінів, перша модель комбінованої епонімічної аббревіатури неперспективна на противагу другій.

Епонімічні аббревіатури наявні й у власне термінологічній частині терміносистем, і в номенклатурній, наприклад, *ФіБС* (назва медичного препарату, яка є комбінованою аббревіатурою: складається з початкової частини одного й перших звуків двох інших прізвищ винахідників: *Філатов, Бібер, Скородинська*).

Окремі скорочені епонімічні терміни можуть бути утворені усіканням базового власного імені (часткова аббревіація). При цьому усіканню підлягають звуки, поєднання букв і звуків: *Вольт(а)* → *вольт*, *Гал(ілей)* → *гал*, *Пуаз(ейль)* → *пуаз*, *Фарад(ей)* → *фарад*. Лексеми цієї групи переважно використовують на позначення одиниць вимірювання. Не можемо не погодитися з припущенням дослідників французької термінології, що встановити якісь закономірності в усіченні похідних основ практично неможливо. Відомо, що за деривації власні назви підлягають мінімальним змінам, щоб зберегти мотивованість похідних слів, швидшого й легшого відновлення власного імені – твірної основи [4, с. 20].

До скорочених епонімічних термінів належать метричні символи, що являють собою нормовані лігатури й аббревіатури, утворені від термінів-епонімів (наприклад, *Вб, Вм, Гб, Гс, мкФ, Н, Па*) – асемантичні знаки, які лише вказують на денотат і не розкривають його семантики.

Аналіз перекладних термінологічних словників дав підстави зробити висновок про те, що в українській мові використання епонімічних аббревіатур менш поширене порівняно з іншими європейськими мовами, наприклад, порівняймо: *GERL (Goldgi-endoplasmic reticulum-lysosome)* (англ.) – *система «комплекс Гольджі – ендоплазматична сітка – лізосоми»* (укр.), *VAM (Vinesthen anesthetic mixture)* (англ.) – *вінестенова суміш для ін'єкційної анестезії* (укр.), *RKY* (англ.) – *рентгенокімографія* (укр.), що можна пояснити невмотивованістю, відсутністю інформативності запозиченої епонімічної аббревіатури.

Епонімічні аббревіатури в терміносистемах переважно є кальками, а окремі з них зберегли фонетикографічне оформлення мови-донора, наприклад, *RW – Wasserman reaction* (*реакція Вассермана* (мед.)), *синдром CRST – CRST syndrom*: «поєднання кальцинозу шкіри (С), синдрому Рейно (R), склеродактилії (S) і телеангіктазії (T)». Використання у спеціальних текстах і лексикографічних джерелах як синонімічних відповідників епонімічних аббревіатур кирилицею і латинкою, зокрема, у медичній термінології (*CLC-синдром = синдром КЛК* (*синдром Клерка–Леви–Крістеско*), *синдром WPW = синдром ВПВ*) свідчить про поступову адаптацію цих запозичень в українській науковій мові.

Отже, із-поміж епонімічних скорочених слів поширені ініціальні аббревіатури, які є самостійними мовними одиницями й компонентами термінів-словосполучень. Часткові та комбіновані аббревіатури з-поміж епонімічних термінів трапляються рідко, що свідчить про їхню неперспективність. Активізація використання епонімічних аббревіатур в останні десятиліття демонструє притаманну термінологіям багатьох мов тенденцію пристосування багатослівних термінологічних словосполучень із компонентами-епонімами до сучасної швидкої і надскладної наукової комунікації.

Література:

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Даниленко В. П. Еще раз к вопросу о кратких вариантах терминов / В. П. Даниленко // Культура речи в технической документации. – М. : Наука, 1982. – С. 36–53.
3. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К. : Наукова думка, 1984. – 251 с.
4. Ковшова Л. С. Имя собственное во французской научно-технической терминологии / Л. С. Ковшова // Лингвистические аспекты терминологии. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1980. – С. 16–23.
5. Миляева Л. М. Роль экстралингвистических факторов в развитии сокращений / Л. М. Миляева // Отраслевая терминология и ее экстралингвистическая обусловленность. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1986. – С. 139–145.